

نظام خانواده

در اسلام

ویرایش جدید

محمد رضا سالاری فر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	پیش‌گفتار
۱۳	مقدمه

فصل اول

۱۵	تشکیل خانواده
۱۷	الف) نیازهای انسان و نقش ازدواج
۲۴	ب) تعریف ازدواج و الگوی تشکیل خانواده در اسلام
۲۸	ج) انتخاب همسر
۳۰	خصوصیات همسر شایسته از دیدگاه اسلام
۳۶	د) تشریفات ازدواج از دیدگاه اسلام
۳۶	۱. مهریه
۳۹	۲. مراسم عقد و عروسی
۳۹	۳. جهیزیه
۴۱	ه) اهداف ازدواج از دیدگاه اسلام
۴۲	۱. ارضای نیازهای جنسی
۴۵	۲. آرامش روانی
۴۷	۳. رشد و تکامل شخصیت
۴۸	۴. تربیت فرزند
۵۱	پرسش

فصل دوم

۵۳	روابط زوجین در خانواده
۵۵	الف) توافق و سازگاری زوجین
۵۸	ب) وظایف متقابل زن و شوهر

۶۹	.....	ج) عوامل استحکام پیوند زوجین
۷۸	.....	د) رفتارهای فراوظیفه‌ای زوجین در خانواده
۸۶	.....	پربش

فصل نهم

۸۷	.....	فرزندان در خانواده
۸۹	.....	الف) فرزندخواهی
۹۱	.....	ب) مفهوم رشد و ویژگی‌های آن
۹۳	.....	ج) عوامل مؤثر بر رشد
۹۳	.....	۱. پایه‌های زیستی رشد
۹۵	.....	۲. پایه‌های محیطی رشد
۹۶	.....	۳. نقش اراده در رشد
۹۹	.....	د) ابعاد رشد
۹۹	.....	۱. رشد جسمی - حرکتی
۱۰۱	.....	۲. رشد عاطفی - هیجانی
۱۰۳	.....	۳. رشد شناختی
۱۰۵	.....	۴. رشد اجتماعی
۱۰۵	.....	۵. رشد اخلاقی
۱۰۶	.....	ه) مراحل رشد
۱۰۶	.....	۱. سال‌های نخستین
۱۰۹	.....	۲. نوجوانی
۱۰۹	.....	۳. جوانی
۱۱۰	.....	۴. میانسالی
۱۱۱	.....	۵. پیری
۱۱۳	.....	و) تفاوت‌های فردی
۱۱۷	.....	ز) تفاوت‌های جنسیتی
۱۱۸	.....	۱. تفاوت‌های زیستی
۱۱۹	.....	۲. تفاوت‌های شناختی

۱۲۰	.....	۳. تفاوت‌های عاطفی
۱۲۱	.....	۴. نقش جنسی
۱۲۳	.....	پرسش

فصل چهارم

۱۲۵	.....	وظایف والدین در خانواده
۱۲۷	.....	الف) اصول کلی وظایف والدین
۱۳۱	.....	ب) لزوم حفظ اقتدار والدین در خانواده
۱۳۳	.....	ج) شیوه‌های مناسب تربیتی در خانواده
۱۳۳	.....	۱. آموزش
۱۳۵	.....	۲. ارائه الگو
۱۳۷	.....	۳. تشویق و تنبیه
۱۴۳	.....	د) وظایف ویژه والدین در مراحل مختلف رشد کودک
۱۴۳	.....	۱. مرحله پیش از تولد
۱۴۶	.....	۲. مرحله تولد و ماه‌های نخستین
۱۴۹	.....	۳. مرحله اول کودکی (قبل از دوران دبستان)
۱۵۰	.....	الف) نیاز به بازی در زندگی کودک
۱۵۴	.....	نکته‌هایی درباره بازی کودکان
۱۵۶	.....	ب) احساس ایمنی
۱۵۷	.....	ج) احساس عزت نفس
۱۵۸	.....	۴. مرحله دوم کودکی (دوران دبستان)
۱۶۳	.....	۵. مرحله نوجوانی
۱۷۱	.....	۶. دوره جوانی
۱۷۶	.....	پرسش

فصل پنجم

۱۷۷	.....	دیگر وظایف خانواده
۱۷۹	.....	الف) وظایف فرزندان در خانواده

۱. وظایف فرزندان نسبت به والدین ۱۸۰
۲. وظایف فرزندان نسبت به یکدیگر ۱۸۵
- ب) وظایف خانواده نسبت به خویشاوندان ۱۸۷
  ۱. اهمیت روابط خویشاوندی ۱۸۷
  ۲. گونه‌های روابط خویشاوندی ۱۸۹
  ۳. روابط خویشاوندی پس از ازدواج ۱۹۰
  ۴. آثار روابط خویشاوندی ۱۹۲
  ۵. آثار قطع روابط خویشاوندی ۱۹۵
  ۶. مراتب خویشاوندی در اسلام ۱۹۷
  ۷. آسیب‌شناسی روابط خویشاوندی ۱۹۹
- ج) وظایف اعضای خانواده نسبت به سایر افراد جامعه ۲۰۱
  ۱. حقوق همسایگان ۲۰۱
  ۲. حقوق دوستان و برادران مؤمن ۲۰۴
  - پریش ۲۰۷

فصل ششم

- مشکلات خانواده ۲۰۹
- الف) عوامل مؤثر بر تعارض‌ها و اختلاف‌های خانوادگی ۲۱۲
  ۱. عوامل روان‌شناختی ۲۱۲
  ۲. عوامل اجتماعی و فرهنگی ۲۱۶
  ۳. عوامل اقتصادی ۲۱۹
  ۴. عوامل جسمانی و بدنی ۲۲۰
  ۵. عوامل دینی ۲۲۲
  ۶. عوامل خانوادگی ۲۲۶
- ب) راه‌های پیش‌گیری از اختلاف‌های خانوادگی در تعالیم اسلام ۲۳۰
  ۱. آگاهی از شرایط انتخاب همسر ۲۳۱
  ۲. آموزش زوجین ۲۳۲
  ۳. آموزش اعتقادات دینی ۲۳۳

۲۳۴	۴. رعایت حدود و مرزها در خانواده
۲۳۵	۵. توجه به اصل مشورت و کسب توافق در خانواده
۲۳۸	ج) راه کارهای حل اختلاف‌های خانوادگی بر اساس تعالیم اسلام
۲۳۸	۱. پذیرش و تعهد نسبت به سلسله مراتب در خانواده
۲۴۰	۲. حل مشکلات مربوط به فرزندان
۲۴۱	۳. حل مشکلات عاطفی و جنسی
۲۴۳	۴. روش حل اختلاف در موارد نشوز
۲۵۰	۵. مشاوره و حکمیت
۲۵۳	۶. جدایی زن و شوهر
۲۵۸	پرسش
۲۵۹	منابع

پیش‌گفتار

حوزه‌های علمیه شیعی، میراث دار تراث جاوید معارف و علوم آل الله، و پاسداران حریم و کیان شریعت و عقاید اسلامی‌اند. این رسالت خطیر، مسئولیت عالمان دین باور را در عرصه تعلیم و تربیت، مضاعف نموده است. دغدغه‌های همیشگی عالمان متعهد و طلاب و فضلالی دل‌سوز نسبت به اصلاح و غنا بخشی کمتی و کیفی شیوه‌ها، متون و الگوهای آموزشی در راستای بالندگی و یوایی و کارآمدی نظام آموزشی حوزه، ضرورت بازنگری و اصلاح و تدوین و ارائه متون نو و بدیع و کارآمد را مورد تأکید قرار می‌دهد.

البته از یک سو، منزلت و رجعت جایگاه متون درسی در حوزه‌ها و بهره‌مندی از تراث گران‌سنگ و ذخایر ارزش‌مند متون قویم از صلحای سلف، و وزانت و اعتبار مؤلفان آن‌ها ایجاب می‌کند که در بازسازی و اصلاح و تدوین متون درسی، اهتمام و دقت و تأمل خاص و شایسته‌میدول گردد. و از سوی دیگر، دگرگونی و تحول در گرایش‌ها، نیازها، انتظارات، شیوه‌ها و الگوهای تعلیم و تربیت، مسئولیت متولیان و متصدیان امر آموزش و پژوهش و برنامه‌ریزی درسی را در حوزه افزون می‌سازد تا به صورت مستمر با آرایه‌بندی‌ها و الگوها و قالب‌های نو و بدیع، و با ارتقای غنای محتوایی به پیرایش و تدوین متون درسی، همت‌گمارند.

از این رو، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران بر اساس ضرورت‌ها و نیازهای یاد شده، نسبت به اصلاح، بازسازی و تولید متون درسی اقدام نموده و ده‌ها جلد کتاب درسی را طراحی، تدوین و منتشر ساخته است و در این فرایند سعی داشته است که با حفظ اصالت و غنای محتوایی گنجینه‌های ارزش‌مند برجای مانده از عالمان گذشته، با کاربست تکنولوژی آموزشی و رعایت اصول، معیارها و الگوهای جدید، متونی متناسب با اهداف و در چارچوب برنامه‌ها و سرفصل‌های مصوب، و سطح درک و انتظارات فراگیران ارائه کند.

پیمودن این مسیر بلند و طولانی، نیازمند مساعدت و حمایت همه‌جانبه‌اساتید، صاحب نظران، مدیران و طلاب معزز است که با ارائه پیشنهادهای، نقدها و دیدگاه‌هایشان ما را در بهبود بخشی و طی نمودن درست و صحیح این مسیر صعب و دشوار، یاری دهند.

در این جا فرصت را غنیمت شمرده و از تمامی دست‌اندرکاران این طرح ستیغ، به ویژه مدیریت تألیف و تدوین متون درسی، کارشناسان مرکز و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و مؤلف محترم که در ویرایش جدید کتاب، این معاونت را یاری کرده‌اند تشکر نموده و تلاش خالصانه آن‌ها را ارج می‌نهمیم.

بِعون الله تعالی و علیه التکلان

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران

معاونت پژوهش

خانواده یکی از نظام‌های اولیه جوامع بشری است که با وجود تحولات اساسی، در اهداف و کارکردهای خود ثابت مانده و هنوز در همه جوامع، اهمیت اساسی دارد. خانواده، مناسب‌ترین نظام برای تأمین نیازهای مادی و روانی بشر بوده و بهترین بستر را برای تأمین امنیت و آرامش روانی اعضا، پرورش نسل جدید و اجتماعی کردن فرزندان و برآورده ساختن نیازهای عاطفی افراد فراهم نموده است. با این حال، در عصر حاضر، نظام خانواده دچار مشکلات و چالش‌های اساسی شده و حتی گاه اساس و تمامیت آن نیز زیر سؤال رفته است. تحولات اجتماعی، صنعتی و علمی، مشکلات متعددی برای خانواده در اکثر جوامع، از جمله جامعه ایران پدید آورده است. اختلافات خانوادگی، طلاق، فرزندان بی‌سرپرست و بزه‌کاری نوجوانان و جوانان، نشان دهنده مشکلات اساسی در خانواده‌های ماست. سنت‌ها، اخلاقیات و روش‌هایی که به تقویت خانواده منجر می‌شود، بعضاً متزلزل شده است. دوری از هویت ملی و دینی و پذیرش هویت‌های دنیا‌گرایانه و دوزاخ اخلاقیات انسانی بسیاری از مردم ما را تهدید می‌کند.

همه این مشکلات، نشان می‌دهد که خانواده‌ها نیازمند توصیه‌های تربیتی و روان‌شناختی بسیاری برای مقابله با پیچیدگی‌های زندگی کنونی هستند. اکنون تربیت فرزندان و روابط مناسب با همسر به سادگی سی سال پیش نیست؛ عوامل مؤثر بر خانواده، به قدری بسیارند که برای مقابله با عوامل آسیب‌زا، نیازمند آموزش و تربیت خانواده‌ها در سطح ملی هستیم.

نکته جالب توجه آن است که ما بهره‌مند از پیشینه فرهنگی و علمی غنی و کارآمدی برای مواجهه با مسائل خانواده هستیم. مهم‌ترین متون دینی ما، یعنی قرآن و کلمات پیامبر ﷺ و معصومان علیهم‌السلام سرشار از توصیه‌های کارآمد و متناسب با عصر حاضر، در باب اساسی‌ترین مسائل خانواده تا جزئی‌ترین موارد آن است. مجموعه تعالیم اسلام در مورد خانواده، ما را به نظام و ساختاری رهنمون می‌کند که پاسخ‌گوی همه نیازهای مادی و روانی خانواده است.

علاوه بر ساختار خانواده که به مراتب و مرزهای درونی و بیرونی آن اشاره دارد، اهداف تشکیل خانواده را نیز می‌توان از گزاره‌های صریح متون اسلامی استنباط کرد. تعالیم اسلام در مورد نحوه روابط اعضای خانواده، و به عبارتی حقوق و مسئولیت‌های متقابل آنها توصیه‌های

الزلمی و اخلاقی فراوانی دارد. کلمات معصومان علیهم السلام و سیره خانوادگی آن‌ها ظرایف رفتاری جالب توجهی در بر دارد که هر چند جزئی به نظر می‌رسد، ولی گاه در تحکیم پایه‌های خانواده، نقش اساسی دارد. در این کتاب، تلاش نمودیم تا ضمن توجه به نکات روان‌شناختی علمی و جدید در باب روابط اعضای خانواده و رشد و تربیت فرزندان، دیدگاه‌های اسلام را در هر مورد، تبیین کنیم. معمولاً در تألیفات مربوط به خانواده، به یکی از دو جنبه علمی و دینی خانواده پرداخته شده است. امید است، مطالب این کتاب در جهت آموزش مسائل روان‌شناختی و دینی خانواده، قدم مفیدی محسوب گردد. نگارنده با پذیرش همه نقص‌ها و بضاعت علمی محدود خود، امیدوارست با توسل به خاندان عصمت و طهارت، این اثر باعث تکامل معنوی و اخلاقی هر چه بیشتر خانواده‌ها شود.

درود و سلام بر خانواده‌ای که برترین زن عالم را به والاترین اوصیای الهی پیوند زد تا شریفترین انسان‌ها را در دامان خویش پرورش دهد؛ پسری ابوالعجائب که پرشکوه‌ترین صحنه عشق را در تاریخ بشریت آفرید، و دختری که پیام این عزت و آزادی را با صبر و شجاعت به عالم رساند.

به امید روزی که یازدهمین ثمرهٔ این پیوند، عدالت، معنویت و معرفت را در روان همه انسان‌ها جوشش دهد.

﴿بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾